

## SPIS TREŚCI

|                                                                                         | Str. |
|-----------------------------------------------------------------------------------------|------|
| PRZEDMOWA DO DRUGIEGO WYDANIA . . . . .                                                 | 5    |
| PRZEDMOWA . . . . .                                                                     | 7    |
| I. LITWA I JEJ ŚRODOWISKO GEOGRAFICZNE                                                  |      |
| Pochodzenie i znaczenie nazwy Litwa . . . . .                                           | 12   |
| Położenie Litwy . . . . .                                                               | 14   |
| Rzeźba powierzchni . . . . .                                                            | 15   |
| Rzeki i jeziora . . . . .                                                               | 16   |
| Gleby . . . . .                                                                         | 17   |
| Lasy i łąki . . . . .                                                                   | 18   |
| Zwierzęta . . . . .                                                                     | 19   |
| Klimat . . . . .                                                                        | 19   |
| Bogactwa naturalne . . . . .                                                            | 20   |
| II. POCZĄTKI LITWY                                                                      |      |
| Zagadka pochodzenia Litwinów . . . . .                                                  | 21   |
| Najdawniejsze ludy i kultury na Litwie . . . . .                                        | 22   |
| Sporne początki Bałtów . . . . .                                                        | 24   |
| Kwestia wspólnoty bałto-słowiańskiej . . . . .                                          | 28   |
| Podział Bałtów . . . . .                                                                | 29   |
| Bałtowie zachodni w pierwszej połowie I tys. n.e. . . . .                               | 30   |
| Zajęcia gospodarcze Bałtów w I połowie I tys. n.e. . . . .                              | 32   |
| Rozwój gospodarki i różnicowanie majątkowe Bałtów w drugiej połowie I tys. n.e. . . . . | 33   |
| Początki społeczeństwa klasowego u Bałtów w VIII–XII w. . . . .                         | 35   |
| Organizacje plemienne na Litwie w drugiej połowie I i na początku II tys. n.e. . . . .  | 37   |
| Skupienie władzy politycznej przez wieszpaków na przełomie I i II tys. n.e. . . . .     | 38   |
| Najazdy wikingów na ziemię litewską w końcu I tys. n.e. . . . .                         | 39   |
| Litwa na widowni historycznej w 1009 r. . . . .                                         | 40   |
| Najazdy ruskie i duńskie na Litwę w X–XI w. . . . .                                     | 40   |
| Łupieskie napady Litwinów na Ruś w XII w. . . . .                                       | 41   |
| Litwini w walce z agresją niemiecką nad Bałtykiem na przełomie XII i XIII w. . . . .    | 43   |
| Litwa wobec Polski w zaraniu swoich dziejów . . . . .                                   | 43   |
| III. PAŃSTWO LITEWSKIE W XIII I XIV WIEKU                                               |      |
| Przesłanki zjednoczenia państwowego Litwy . . . . .                                     | 44   |
| Powstanie związku plemion litewskich w początku XIII w. . . . .                         | 45   |
| Ośrodki państwowotwórcze na Litwie i Żmudzi przed połową XIII w. . . . .                | 46   |

|                                                                       |    |
|-----------------------------------------------------------------------|----|
| Utworzenie monarchii litewskiej za Mendoga w połowie XIII w. . . . .  | 47 |
| Litwa w walce z wrogią koalicją rusko-krzyżacką . . . . .             | 48 |
| Pogrom Krzyżaków i ponowne zjednoczenie Litwy 1260–1261 . . . . .     | 50 |
| Upadek Mendoga i odbudowa państwa przez Wojsiełka 1263–1267 . . . . . | 51 |
| Umocnienie państwa za Trojdena i Witenesa . . . . .                   | 51 |
| Wzrost potęgi Litwy za Giedymina . . . . .                            | 53 |
| Wielkomocarstwowa polityka Litwy za Olgierda i Kiejstuta . . . . .    | 55 |
| Wzrost agresji krzyżackiej na Litwę w drugiej połowie XIV w. . . . .  | 56 |
| Kryzys państwa i walka Jagiełły z Kiejstutem . . . . .                | 58 |
| Obszar i zaludnienie Litwy etnicznej w XIII–XIV w. . . . .            | 60 |
| Bojarstwo litewskie w XIII–XIV w. . . . .                             | 60 |
| Ludność włościańska na Litwie w XIV w. . . . .                        | 61 |
| Początki miast i handel w XIII–XIV w. . . . .                         | 62 |
| Organizacja państwowa w XIV w. . . . .                                | 63 |
| Obronność kraju w XIV w. . . . .                                      | 64 |
| Wierzenia religijne Litwinów w XIII–XIV w. . . . .                    | 66 |
| Rozwój narodowości litewskiej w XIII–XIV w. . . . .                   | 68 |
| Charakter państwa litewskiego w XIII–XIV w. . . . .                   | 69 |

#### IV. LITWA W UNII Z POLSKĄ U SZCZYTU SWEJ POTĘGI OD SCHYLKU XIV DO POŁOWY XV WIEKU

|                                                                                         |    |
|-----------------------------------------------------------------------------------------|----|
| Przyczyny unii z Polską . . . . .                                                       | 70 |
| Unia Litwy z Polską 1385–1386. . . . .                                                  | 74 |
| Chrzest Litwy w 1387 r. i jego znaczenie . . . . .                                      | 76 |
| Uprzywilejowanie gospodarcze kościoła katolickiego 1387–1430 . . . . .                  | 78 |
| Przywilej dla bojarów litewskich z 1387 r. . . . .                                      | 79 |
| Wojna domowa między Witoldem a Jagiełłą. Szczyt agresji krzyżackiej 1390–1392 . . . . . | 79 |
| Wielkomocarstwowa polityka Witolda w latach 1392–1399 . . . . .                         | 80 |
| Wznowienie unii polsko-litewskiej 1400–1401 . . . . .                                   | 82 |
| Wyprawy Witolda na Ruś 1401–1408 . . . . .                                              | 83 |
| Wielka wojna z Krzyżakami i zwycięstwo pod Grunwaldem 1409–1410 . . . . .               | 83 |
| Unia horodelska 1413 r. . . . .                                                         | 84 |
| Polityka kościelna Witolda . . . . .                                                    | 85 |
| Zakończenie wojen z Zakonem krzyżackim w 1422 r. . . . .                                | 86 |
| Witold u szczytu sławy . . . . .                                                        | 87 |
| Wojna domowa między Świdrygiełłą a Zygmuntem Kiejstutowiczem . . . . .                  | 89 |
| Postępy osadnictwa litewskiego w pierwszej połowie XV w. . . . .                        | 91 |
| Początki latyfundiów magnackich za Witolda . . . . .                                    | 91 |
| Uprzywilejowanie bojarów na początku XV w. . . . .                                      | 92 |
| Ucisk ludności wiejskiej na przełomie XIV i XV w. . . . .                               | 94 |
| Rozwój miast i handlu od końca XIV do połowy XV w. . . . .                              | 94 |
| Ożywienie kulturalne na Litwie na przełomie XIV i XV w. . . . .                         | 96 |

#### V. LITWA POD RZĄDAMI MOŻNOWŁADCÓW OD POŁOWY XV DO POŁOWY XVI WIEKU

|                                                                                 |     |
|---------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Rozwój osadnictwa i zaludnienia Litwy . . . . .                                 | 98  |
| Rozwój gospodarczy . . . . .                                                    | 99  |
| Handel w XV–XVI w. . . . .                                                      | 101 |
| Rozszerzenie uprzywilejowania bojarów i powstanie stanu szlacheckiego . . . . . | 102 |
| Zróżnicowanie majątkowe bojarów-szlachty w początku XVI w. . . . .              | 103 |

|                                                                            |     |
|----------------------------------------------------------------------------|-----|
| Rozwój folwarku i pańszczyzny od końca XV do połowy XVI w. . . . .         | 107 |
| Wzrost wyzysku poddanego chłopstwa w pierwszej połowie XVI w. . . . .      | 108 |
| Powstanie chłopskie na Żmudzi 1535–1537 . . . . .                          | 110 |
| Centralizacja państwa w drugiej połowie XV w. . . . .                      | 110 |
| Sejm i prawodawstwo . . . . .                                              | 111 |
| Rządy oligarchii magnackiej . . . . .                                      | 113 |
| Spory o unię z Polakami w XV–XVI w. . . . .                                | 114 |
| Wzrost zagrożenia Litwy ze strony Moskwy w końcu XV w. . . . .             | 115 |
| Wojny Litwy z Moskwą o „dominium Russiae” na przełomie XV i XVI w. . . . . | 116 |
| Postępy życia kulturalnego od połowy XV w. . . . .                         | 119 |
| Legenda o założeniu Wilna i podanie o Birucie . . . . .                    | 122 |
| Odrodzenie i reformacja na Litwie w połowie XVI w. . . . .                 | 123 |
| Pierwsza książka litewska 1547 r. . . . .                                  | 125 |

## VI. LITWA W DOBIE ROZKWITU OD POŁOWY XVI DO POŁOWY XVII WIEKU

|                                                                                     |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Potrzeba reform państwowych . . . . .                                               | 127 |
| Reforma włóczna w drugiej połowie XVI w. . . . .                                    | 127 |
| Nowy podział administracyjny i wojskowy 1566 r. . . . .                             | 131 |
| Uzbrojenie litewskiego pospolitego ruszenia w XVI w. . . . .                        | 131 |
| Reforma sądownictwa 1566 r. . . . .                                                 | 132 |
| Statuty litewskie 1566 i 1588 r. . . . .                                            | 133 |
| Wojna inflancka 1562–1564 . . . . .                                                 | 134 |
| Unia lubelska 1569 r. . . . .                                                       | 135 |
| Demokracja szlachecka i pańska anarchia na przełomie XVI i XVII w. . . . .          | 137 |
| Polonizacja szlachty litewskiej w XVI w. . . . .                                    | 138 |
| Parlamentaryzm litewski po 1569 r. . . . .                                          | 139 |
| Zygmunt August i Barbara Radziwiłłówna . . . . .                                    | 140 |
| Reformacja . . . . .                                                                | 142 |
| Tolerancja i spory religijne . . . . .                                              | 144 |
| Ruch narodowo-kulturalny w końcu XVI w. . . . .                                     | 146 |
| Dauksza — orędownik litewskości . . . . .                                           | 147 |
| Założenie Akademii Wileńskiej w 1579 r. . . . .                                     | 149 |
| Osiągnięcia nauki litewskiej w końcu XVI i w pierwszej połowie XVII w. . . . .      | 154 |
| Rozwój wewnętrzny Litwy w drugiej połowie XVI i w pierwszej połowie XVII w. . . . . | 155 |
| Świętość Wilna przed połową XVII w. . . . .                                         | 156 |
| Wznowienie wojny z Moskwą o Inflanty 1579–1581 . . . . .                            | 157 |
| Wojny ze Szwecją i Moskwą w pierwszej połowie XVII w. . . . .                       | 158 |

## VII. LITWA W EPOCE UPADKU (1648–1750) I WALKI O NAPRAWĘ PAŃSTWA (1750–1795)

|                                                                                   |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Litwa w walce z powstaniem ludu ukraińskiego 1648 r. . . . .                      | 161 |
| Najazd moskiewski na Litwę 1655 r. . . . .                                        | 161 |
| Potop szwedzki i zdrada magnatów w 1655 r. . . . .                                | 162 |
| Wojna narodowowyzwoleńcza na Litwie przeciw Szwedom i Moskwie 1657–1661 . . . . . | 163 |
| Zniszczenia wojenne . . . . .                                                     | 165 |
| Zawierucha wojenna w początku XVIII w. . . . .                                    | 166 |
| Wyludnienie kraju w początku XVIII w. . . . .                                     | 168 |
| Odbudowa zniszczeń i zaludnienie kraju w końcu XVIII w. . . . .                   | 169 |

|                                                                                 |     |
|---------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Nawrót gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej w drugiej połowie XVIII w. . . . . | 170 |
| Powstanie chłopów szawelskich w 1769 r. . . . .                                 | 172 |
| Próby reform chłopskich w drugiej połowie XVIII w. . . . .                      | 173 |
| Początki manufaktur i handel w drugiej połowie XVIII w. . . . .                 | 176 |
| Anarchia magnatów i szlachty w XVII–XVIII w. . . . .                            | 178 |
| Panowanie języka polskiego na Litwie w XVII–XVIII w. . . . .                    | 180 |
| Upadek życia kulturalnego na przełomie XVII i XVIII w. . . . .                  | 180 |
| Donelaitis – ojciec litewskiej literatury pięknej . . . . .                     | 181 |
| Twórczość ludowa w XVII–XVIII w. . . . .                                        | 182 |
| Barok i klasycyzm w architekturze . . . . .                                     | 183 |
| Komisja Edukacji Narodowej 1773–1803 . . . . .                                  | 184 |
| Nierząd i walka o reformę państwa w ostatniej ćwierci XVIII w. . . . .          | 185 |
| Wrzenie rewolucyjne na Litwie po Konstytucji 3 maja 1791 r. . . . .             | 188 |
| Powstanie 1794 r. . . . .                                                       | 189 |
| Kłeska powstania i rozbiór Litwy przez Rosję i Prusy w 1795 r. . . . .          | 190 |

#### VIII. LITWA POD BERLEM CARÓW U SCHYŁKU EPOKI FEUDALNEJ (1795–1861)

|                                                                            |     |
|----------------------------------------------------------------------------|-----|
| Uwsteczniczenie społecznego rozwoju Litwy . . . . .                        | 192 |
| Sprawa chłopska na Litwie w początku XIX w. . . . .                        | 195 |
| Litwa w 1812 r. . . . .                                                    | 197 |
| Sprawa zniesienia poddaństwa na Litwie w latach 1815–1819 . . . . .        | 200 |
| Prześladowanie patriotycznej młodzieży przez carat w 1823 r. . . . .       | 201 |
| Rozwój oświaty i kultury na Litwie w pierwszej ćwierci XIX w. . . . .      | 202 |
| Narodowo-kulturalny ruch szlachty litewskiej na początku XIX w. . . . .    | 203 |
| Powstanie 1831 r. na Litwie . . . . .                                      | 205 |
| Początki ucisku narodowego Litwinów po 1831 r. . . . .                     | 207 |
| Tajne organizacje niepodległościowe na Litwie przed połową XVI w. . . . .  | 208 |
| Litwa w czasie Wiosny Ludów . . . . .                                      | 208 |
| Zmiany w położeniu chłopów w połowie XIX w. . . . .                        | 209 |
| Wzrost zaludnienia Litwy do 1860 r. . . . .                                | 210 |
| Wielka własność na Litwie w połowie XIX w. . . . .                         | 210 |
| Oznaki postępu w rolnictwie w pierwszej połowie XIX w. . . . .             | 211 |
| Pierwociny przemysłu na Litwie w pierwszej połowie XIX w. . . . .          | 211 |
| Ożywienie litewskiego ruchu narodowo-kulturalnego w połowie XIX w. . . . . | 213 |

#### IX. ODRODZENIE NARODOWE LITWY (1861–1904)

|                                                                                         |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Kryzys feudalizmu i zniesienie poddaństwa na Litwie w 1861 r. . . . .                   | 216 |
| Rewolucyjna propaganda powstańcza na Litwie 1861–1862 . . . . .                         | 217 |
| Powstanie 1863 r. na Litwie . . . . .                                                   | 218 |
| Wieś litewska po reformie 1861–1864 . . . . .                                           | 223 |
| Reformy państwowe 1864–1875 w Rosji a Litwa . . . . .                                   | 225 |
| Szkolnictwo . . . . .                                                                   | 226 |
| Rusyfikacja i zakaz druków litewskich w 1865 r. . . . .                                 | 228 |
| Walka Litwinów o kulturę w latach 1865–1882 . . . . .                                   | 229 |
| „Ausra” – przedświt odrodzenia narodowego Litwy 1883–1886 . . . . .                     | 230 |
| Zaludnienie Litwy w końcu XIX w. i rozwój przemysłu . . . . .                           | 234 |
| Tworzenie się klasy robotniczej na Litwie w końcu XIX w. . . . .                        | 235 |
| Kapitalistyczne przeobrażenia i sprzeczności na wsi litewskiej u schyłku XIX w. . . . . | 236 |
| Początki ruchu narodowowyzwoleńczego Litwinów po 1890 r. . . . .                        | 237 |

|                                                                   |     |
|-------------------------------------------------------------------|-----|
| Początki rewolucyjnego ruchu socjalistycznego na Litwie . . . . . | 240 |
| Powstanie partii socjalistycznych . . . . .                       | 243 |
| Rozwój piśmiennictwa litewskiego na przełomie XIX i XX w. . . . . | 247 |
| Narodziny narodowego teatru i sztuki litewskiej . . . . .         | 251 |
| Przejawy odrodzenia w ludzie w końcu XIX w. . . . .               | 251 |
| Stosunki polsko-litewskie na przełomie XIX i XX w. . . . .        | 253 |
| Zniesienie zakazu druków litewskich w 1904 r. . . . .             | 255 |

#### X. LITWA W DOBIE REWOLUCJI I REAKCJI (1905–1914)

|                                                                 |     |
|-----------------------------------------------------------------|-----|
| Wybuch rewolucji w Rosji i jej odgłosy na Litwie . . . . .      | 256 |
| Narastanie rewolucji na Litwie . . . . .                        | 257 |
| Sejm litewski w Wilnie . . . . .                                | 260 |
| Zdławienie rewolucji przez carat . . . . .                      | 261 |
| Wzrost burżuazji wiejskiej i przemysłu . . . . .                | 262 |
| Ruch robotniczy i ludowy w latach reakcji . . . . .             | 263 |
| Klerykałowie i nacjonałści w walce z postępem . . . . .         | 265 |
| Litewski ruch kulturalny i naukowy . . . . .                    | 266 |
| Narastanie konfliktu polsko-litewskiego . . . . .               | 269 |
| Krajowcy i postępowcy polscy na Litwie wobec Litwinów . . . . . | 271 |

#### XI. LITWA PODCZAS I WOJNY ŚWIATOWEJ (1914–1918)

|                                                                                   |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Spółczeństwo litewskie wobec wojny . . . . .                                      | 274 |
| Zajęcie Litwy przez Niemców w 1915 r. . . . .                                     | 276 |
| Polityka Niemców wobec Litwy 1915–1916 . . . . .                                  | 277 |
| Działalność polityczna Litwinów na zachodzie Europy i w kraju 1915–1916 . . . . . | 279 |
| Sprawa Litwy po rewolucji lutowej 1917 r. w Rosji . . . . .                       | 281 |
| Utworzenie Taryby za zgodą Niemiec . . . . .                                      | 282 |
| Deklaracje o niepodległości i sojuszu Litwy z Niemcami . . . . .                  | 283 |
| Początki burżuazyjnego państwa litewskiego w 1918 r. . . . .                      | 286 |
| Polityka polska wobec Litwy 1915–1918 . . . . .                                   | 288 |
| Polacy litewscy wobec niepodległości Litwy 1915–1918 . . . . .                    | 290 |

#### XII. LITWA NIEPODLEGŁA MIĘDZY DEMOKRACJĄ A FASZYZMEM (1918–1940)

|                                                                               |     |
|-------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Wzrost nastrojów rewolucyjnych w Litwie w 1918 r. . . . .                     | 292 |
| Powstanie Litwy radzieckiej . . . . .                                         | 293 |
| Utworzenie litewsko-białoruskiej republiki radzieckiej i jej upadek . . . . . | 295 |
| Umocnienie się Litwy burżuazyjnej i jej zatarg z Polską w 1919 r. . . . .     | 297 |
| Sejm ustawodawczy 1920 r. . . . .                                             | 299 |
| Konflikt polsko-litewski o Wilno w 1920 r. . . . .                            | 300 |
| „Żeligada” . . . . .                                                          | 302 |
| Litwa w walce o Wilno . . . . .                                               | 302 |
| Kryzys demokracji litewskiej 1923–1926 . . . . .                              | 303 |
| Faszystowski przewrót grudniowy 1926 r. . . . .                               | 306 |
| Faszyzacja Litwy 1927–1938 . . . . .                                          | 307 |
| Kościół katolicki a państwo litewskie . . . . .                               | 312 |
| Działalność Komunistycznej Partii Litwy w latach 1921–1938 . . . . .          | 314 |
| Spór polsko-litewski o Wilno 1921–1928 . . . . .                              | 315 |
| Piłsudski i Voldemaras. Pokój czy wojna . . . . .                             | 317 |
| Odzyskanie Kłajpedy w 1923 r. . . . .                                         | 318 |

|                                                                                            |     |
|--------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Terytorium, zaludnienie i struktura społeczno-gospodarcza Litwy . . .                      | 320 |
| Reforma rolna . . . . .                                                                    | 326 |
| Rozwój oświaty, nauki, kultury i sztuki . . . . .                                          | 330 |
| Blaski i nędze literatury. . . . .                                                         | 334 |
| Rozwój sportu. Tragiczny lot Dariusza i Girėnasa . . . . .                                 | 336 |
| Współpraca naukowo-kulturalna Polaków i Litwinów . . . . .                                 | 337 |
| Ultimatum polskie do Litwy w 1938 r. i nawiązanie stosunków dyplomatycznych . . . . .      | 339 |
| Utrata Kłajpedy na rzecz Niemiec w marcu 1939 r. . . . .                                   | 342 |
| Odzyskanie Wilna w październiku 1939 r. Kryzys w stosunkach litewsko-radzieckich . . . . . | 343 |
| Utworzenie Litwy radzieckiej . . . . .                                                     | 346 |
| WAŻNIEJSZE WYDARZENIA PO ROKU 1940 . . . . .                                               | 347 |
| BIBLIOGRAFIA . . . . .                                                                     | 354 |
| INDEKS NAZWISK . . . . .                                                                   | 377 |
| INDEKS NAZW GEOGRAFICZNYCH I ETNICZNYCH . . . . .                                          | 396 |
| SPIS ILUSTRACJI . . . . .                                                                  | 403 |
| SPIS MAP . . . . .                                                                         | 407 |